

Några hågkomster från mitt arbete med Jakobsbergs Gård Av Kerstin Elfstrand, nedtecknade våren 1993

År 1964 fick jag, som då var bibliotekarie vid Stockholms Stadsbibliotek, det roliga uppdraget att anordna en biblioteksfilial i den ännu ej färdiga förorten Bredäng.

Att förorten fick detta namn efter ett litet torp på ägora, men att huvudgatan döptes till Ålgrytevägen efter tidigare namn på Jakobsberg, beror måhända på att man antog att folk inte så gärna ville bo i ett varggryt. Ulv, förvanskad till Ål är ett annat namn på varg. Jakobsberg kom stället att heta efter garvaren Jakob Graver, som byggde ut, om och till det lilla torpet Ålgryte på 1750-talet, så att det gav intrycket av en liten herrgård.

När biblioteket väl inrättas och verksamheten kommit igång, började jag intressera mig för omgivningarna. Svenska Bostäders arkitekter hade deponerat en modell av den planerade förorten på biblioteket. Där kunde man se en gammaldags trevlig byggnad, belägen vid slutändan av den trädrad där nu låg- och mellanstadieskolan nu var byggd. Trädraden var den sparade hälften av den präktiga allé som ledde till Jakobsberg. Den hade mynnat från sidan i den överbyggda inkörspart som stängde den åttkantiga gårdsplanen.

Jag strosade kring där och undrade mycket vad som skulle hända den övergivna gården. En vacker dag ringde jag till de vänliga arkitekterna och frågade –"Ja, vi vet inte, den är K-märkt; kan fru Elfstrand kanske hitta på något?" Om jag kunde! Jag älskar gamla hus, jag vill rädda dem undan förstörelse, jag vill skapa trevnad och hemkänsla för "mina" Bredängsbor. Hur gör man det bättre än med ett gammalt vackert hus fullt av traditioner och minnen från många generationer. Jag greps av entusiasm, lyckokänsla och övertygelse att alla skulle tycka som jag.

Jag tog kontakt med mina vänner i Hägerstens konstförening, ABF, TBV, och Hägerstens hembygdsförening. Vi fick företräde hos Svenska Bostäder. De gillade våra idéer, men vi fick veta att vi måste presentera en miljon för att komma åt gården. Nedstämd gick jag hem, men beslöt mig för att rådgöra med förre riksantikvarien Selling, som min man och jag kände, och som turligt nog bodde i samma hus som vi. Han gav mig råd om myndigheter att kontakta, främst fastighetskontoret. Det resulterade i att fastighetskontoret övertog gården från Svenska Bostäder. Så var den miljonen ur världen.

Nu gällde det att övertyga fastighetskontoret om att gården skulle restaureras, samt att föreningslivet i Bredäng var lämplig huvudman. Men först måste jag övertyga föreningarna själva. Hägersten hembygdsförening, representerad av Harry Hansson, var självfallet positiv liksom Husmodersföreningen, representerad av Maj Britt Önsten. ABF, Sven Österberg, kunde med tveksamhet tänka sig verksamhet där, liksom TBV. Av de politiska föreningarna var Moderaterna genast med, representerad av Elsa Donath-Nyström från Mälarhöjden. Hägersten konstförening hade jag tidigare kontakt med, och dess nitiske ordförande Yngve Sjöberg ställde sig till förfogande som ordförande vid det sammanträde jag kallat till, och varvid Föreningen Jakobsbergs Gård konstituerades. Ordförande blev alltså Yngve Sjöberg. Vice ordförande samt arbetsutskottets ordförande blev Kerstin Elfstrand, sekreterare Sven Österberg och kassör Elsa Donath-Nyström.

Vi fick ett sammanträffande med fastighetskontoret, varvid det framgick att avancerade planer fanns på att göra någon sorts konferensgård av stället. Jag blev förskräckt. Skulle den hemtrevliga

gården fyllas av badrum och toaletter?! Jag framhöll att om föreningslivet blev huvudman skulle alla dessa dyrbara installationer och ombyggnader vara onödiga. Detta sägs ha vänt frågan till vår fördel. Pengar kunde ju sparas.

Under tiden stod den lilla gården utan tillsyn och var föremål för initiativrika ungdomars skadegörelse. Jag blev mycket oroad och skrev ett upprört brev till fastighetskontoret, där jag anklagade dem för att inte ta vara på stadens kulturminnen.

Dagen därpå, när jag på min matrast gick för att se till gården, var bygggubbar i full färd med att spika för ännu hela fönster samt vira tätt med taggtråd runt alla tre husen. Glad i hågen tackade jag dem, jag skulle resa på semester dagen därpå. "Ja nu kan ingen göra något bus här", sa de "utom att möjligtvis tända på". Två dagar efter min återkomst från semestern kom en upprörd låntagare till biblioteket och berättade att gården brann!

Det var Norra Flygeln, som var värst utsatt. På grund av bandaget av taggtråd blev brandsoldaterna tvungna att hugga upp de gamla 1700-tals fönstren. Köket som antogs vara den äldsta delen av byggnaden förstördes helt. Där ordnas sedan en vaktmästarbostad. Brandkåren lyckades dock rädda huvudbyggnaden.

I styrelsen fortsatte diskussionerna om användning och möblering. Först skulle den norra flygeln, som utsatts mest för brand, rustas. Jag hade en bra idé att norra flygeln kunde användas till barnbibliotek. Så blev det inte, men vi fick så småningom en lokal i anslutning till vuxenavdelningen.

Norra flygeln inreddes enligt förslag av mig med hjälp av arkitekt Vedar hos Carl Malmsten, till studier och samkväm. Det blev mycket lyckat. Kakelugnarna där går också att använda till mysbrasor. Men när allt stod försigt 1970, de vackra nyslipade golven fått nya trasmattor, möblerna var på plats, då blev det översvämning i avloppssystemet. Hur det kom sig har jag glömt. Åsynen och doften var inte angenäm, och allt det nya måste grundligt rengöras och förlorade sin fräschör.

I styrelsen fortsatte diskussionerna. Nu var det södra flygelns tur. För min del önskade jag att huvudbyggnaden samt norra flygeln skulle användas för studier och samkväm. Södra flygeln kunde, menade jag, användas för hobbyändamål, vävning, snickeri och andra hantverk. Den kunde också fungera som samlingslokal för teater och dylikt, samt barnverksamhet.

Men ordförande var arg motståndare till detta. "Man blir avundsjuk av vävning", hette det bl.a. I stället ivrade han ihärdigt för jazzbalett. Men det fanns ju varken dusch eller omklädningsrum. Dessutom fanns andra lokaler för detta i samhället. Stridens vågor gick höga. När verksamheten väl kommit igång inredde "envisa fruntimmer" ett rum i huvudbyggnaden till vävkammare. En del av oss önskade att pensionärer kunde, tillsammans med andra, hålla till där med vävning o. Dyl., men det stupade på att allt måste vara låst, så att ingen annan kunde komma åt deras material. Inte är det lätt med integrerad verksamhet! En idé jag hade var att använda flygeln på förmiddagarna till Montessori verksamhet fortskred ganska långt tack vare intresse från rektor. Men stupade på att Montessori lärarinnorna fodrade mycket inredning som skulle omöjliggöra övrig verksamhet.

Restaureringsarbetet gick långsamt och låg tidvis nere. Diskussionerna i styrelsen och med fastighetskontoret och med stadsmuseet gick ibland mycket höga, ambitionerna var så olika. Fastighetskontoret anlidade en berömd arkitekt, Per Olof Olsson, som bl.a. så skickligt omvandlat kasernerna på Skeppsholmen till Östasiatiska museet. Men han hade ingen känsla för den lilla gårdens behag. Så föreslog han att man – för att lösa garderobsproblemen i flyglarna- skulle bygga glasburar framför de pelarprydda portrikena. Man skulle alltså mötas av glasburar fulla av

ytterkläder. Detta avstyrades, som väl var. Gården är bland museimän känd för sina vackra, i detalj väl arbetade snickerier. Men arkitekterna lät byta ut de vackra höga fönstren i huvudbyggnaden – helt i onödan. De var smårutiga och i varje spröjskruss var en liten törnros vackert utskuren. När jag förebrådde honom detta svarade han att "det kan du själv kreta dit". Gamla handsmidda dörrlås kom också bort, liksom de flesta fönsterluckor, vilka dock antagligen stulits under förfallet.

Inte var det så lätt att få hjälp av stadsmuseet heller. Bo Lagercrantz var dess chef de första åren. Han var omöjlig att få tag i och reagerade inte på den onödiga förstörelsen, t.ex. när jag en gång fann den mycket gamla, aldrig omsatta gröna kakelugnen nedplockad på golvet. Alla kakelugnar och öppna rokokospisen i salen gjordes om till att användas för luftkonditionering. När jag undrade över detta vid ett sammanträde på fastighetskontoret -det fanns ju så många fönster- fick jag till svar; "snälla fru Elfstrand, man kan inte begära att moderna människor ska öppna fönster". Inte heller ville Bo Lagercrantz gå med på att återupprätta den åttkantiga gårdsplanen. De tre husen var förbundna med staket och slöts med en överbyggd inkörsport. Han ansåg att staketen var odemokratiska, tillkomna för att skilja "kreti från pleti". Naturligtvis hade de tillkommit för att utestänga djuren. Jag tycker fortfarande att det skulle givit en anslående rumsbildning åt gårdsplanen. Den som hjälpte mig med kontakten med Stadsmuseet var dess tidigare chef Gösta Selling. Tyvärr hade tråkiga saker redan skett och gick inte att hejda när jag fick reda på dem. De sista åren fick museet en ny chef, Harald Hvarfner, som alltid var redo att sätta sig in i problemen, att närvara vid våra sammanträden, och framför allt, vara tillgänglig. Han stödde Malmstens och mitt förslag och hjälpte oss bl.a. att få köket i huvudbyggnaden inrett så vi kunde ha kalas. Det var meningen att endast göra ett pentry av det.

Möbleringen blev verkligen enklast tänkbara. ABF fodrade för att kunna använda rummen att de endast skulle möbleras med bord och stolar samt skrivtavlor på väggarna. Men salen fick målningar i väggfälten, föreställande den helige Jakobs kamp och dröm. De hade tagits från ett rivningshus, passade i måtten och var mycket lämpliga till namnet Jakobsberg. Det var Margareta Cramér på Stadsmuseum som ordnade det.

Jag hade på en bjudning träffat undervisningsrådet Alice Quensel, som med sin föräldrafamilj tillbragt många barndomssomrar på Jakobsbergs Gård, som de högt älskade. Tillsammans med sin bror skänkte hon en del möbler till gården. På det sättet bröts den enformiga bord-stol-möbleringen något. Vi fick också några fotografier från deras barndom, vilka ger lite tidsatmosfär. När man väl kommit över alla missgrepp, som inte gick att rätta till, och alla olika åsikter i styrelsearbetet sammanjämkats. Var det dock mycket roligt att med tapeter " från tiden", vackra möbler från Malmstens och gardiner arrangerade på gammaldags vis inreda de vackra rummen. Där de gamla dörrarna och golven, panelerna och fönsterinfattningarna ger huset dess behag, så påtagligt varje gång man träder in.

Under uppbyggnadstiden ordnade vi flera gånger samkväm och tillställningar för att väcka och uppehålla intresset för gården och dess möjligheter. Sålunda hade vi en mycket fin musik- och lyrikkväll en vacker vårväll på Lyran, där gullregnet stod i full blom. Vi hade ett festtåg med spelmannen på nyckelharpa i täten och många deltagare klädda i bygdedräkt. Vi hade föreläsningar av riksantikvarie Gösta Selling om Stockholms arkitektur m.m.

Den tid jag hade kvar från invigningen den 16 maj 1973 tills pensionen fick jag vara med om flera roliga sammankomster då gårdens miljö var en vacker och trivsamt ram. Så gladd oss Alice Quensel en gång med att, utan manuskript, sittande ensam på en stol i rummet, berätta sina

barndomsminnen från gården – t.ex. hur ugglemor satt på takkanten med alla ugglebarnen uppradade. Så trillade ungarna ner och pappa Quensel fick plocka upp dem igen till ugglemor. Ser man några ugglor på Jakobsberg nu? Harry Hansson ordnade också med Hägerstens hembygdsförening landskapsaftnar som blev mycket uppskattade, och då hade vi verkligen nytta av vårt fina kök.

En händelse som kanske kunde vara rolig att påminna om är zigenarbröllopet, när södra flygeln just stod färdig. En augustidag, när jag var ensam på biblioteket knackade det på dörren. Jag trodde det var en bildningstörstande låntagare och öppnade. Utanför stod en svartlockig snyggt klädd yngling och frågade på mycket stapplande svenska om jag kände till någon lokal där man kunde hålla bröllop. Jag lovade att ringa ABF:s Sven Österberg som visserligen hade semester, men var hemma. Han hade hand om bokningen av lokalerna på gården. Medan jag talade med honom hade den unge mannen sprungit ned på torget och återkom med den manliga delen av familjen Taikon 8-10 stycken. Då blev jag rädd för vad jag lovat. De pratade och gestikulerade i mun på varandra. Jag hade visserligen rean lovat att de skulle få hyra flygeln, men jag försökte förklara att det var en gammal kulturgård, alldeles nyinredd och som vi var mycket rädda om.

De lovade att allt skulle gå mycket städat till, och att de skulle betala vad det kostade. Eftersom det skulle bli mycket folk var jag tvungen att underrätta polisen. De lovade att inte komma förrän jag ringt dem, och att "vara snälla". Naturligtvis insåg jag att jag måste tillbringa lördagskvällen på zigenarbröllop. När jag så kom dit var kalaset i full gång. Vaktmästarfrun Persson var arg som ett bi.

Gårdsplanen var full av deras bilar. Inne i vår fina flygel dukades kalaset upp. Mödrar med barn vid bröstet och i kjolarna kokte välling på vår nya spis. Mjölken pöste över och rann i vita floder ut på golvet, där man också halkade lätt på gurkskal, kålblad etc. På borden tronade två grishuvuden. De unga Zigenerskemödrarna var alla så vackra, rörda och glada. Brudgummens mor visade mig under strömmande glädjetårar den unga 14-åriga bruden, importerad samma dag från Indien. Man dansade till glad zigenarmusik. Min dotter som var med fick dansa hela tiden.

Ute på gårdsplanen höll de äldre karlarna till. Så småningom blev de berusade och en och annan kniv blänkte. Då tyckte jag att det var dags att ringa polisen. "Visa mig bara vem som är hövding, så pratar vi med honom". Jag presenterade honom. Han förebrådde mig sorgset att jag tillkallat polis. "Du lovade att inte göra det". "Ja", måste jag då svara, "om det gick lugnt till, men se nu, nu är knivarna framme". Poliserna pratade med dem och en kvart senare var flygeln tömd på folk, men gårdsplanen full med bilar (de kunde ju inte köra) och musikinstrument. Lättad kunde jag fara hem. På söndag återvände jag för att röja undan det värsta. På borden grinade fortfarande grishuvudena emot oss, vi fick vada i vällingströmmar och grönsaksavfall. Doften av kål, fläsk och välling var obeskrivlig och stannade kvar länge. Så småningom kom karlarna och hämtade bilar och musikinstrument. Jag framhöll för hövdingen att han måste betala fru Persson extra för städningen samt ersätta bestick o. Dyl. som kommit bort i röran. Det gick han med på. Han var mycket snäll och lätt att ha att göra med, som ett barn som varit olydigt. Fru Persson blidkades, och på vårt första höstsammanträde fick jag gillande av styrelsen för att jag inte sagt nej. Men vi kom överens om att gården inte skulle tåla fler sådana kalas.

Jag hälsar Er alla gamla och nya Jakobsbergare och hoppas Ni tar Er an gården. Jag önskar Er och Gården mycken glädje och trevnad för en lång framtid.

Kerstin Elfstrand 1993